

ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ГАЗОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

©2018 ЛІТВІНОВА В. О.

УДК 338.1:32

Літвінова В. О. Політичні аспекти розвитку газової галузі України

Метою статті є дослідження зміни обсягів споживання газу під впливом змін зовнішніх політичних курсів та стосунків країни, а також з огляду на внутрішньополітичні рішення. Значне скорочення обсягів використання газу було простимульовано кризою 2008 р. і подальшими політичними подіями. Припинення крос-субсидій змусило скорочувати обсяги споживання газу населенням, чого не відбувалося майже всі роки незалежності України. Основним стимулом скорочення споживання газу як промисловістю, так і населенням протягом усього періоду виступала ціна на газ. Проведений аналіз показав, що, незважаючи на високий рівень споживання газу в Україні, протягом усього періоду незалежності країни не було розроблено та реалізовано комплексної стратегії по скороченню газоспоживання. Цінові методи, які були застосовані та викликали скорочення споживання, були продиктовані зовнішньоекономічною ситуацією. Не зважаючи на застосування ринкових методів визначення ціни на газ для споживачів країни, питання формування ціни залишається відкритим.

Ключові слова: споживання газу, ціна на газ, газовий сектор, політичний вплив.

Рис.: 7. **Бібл.:** 8.

Літвінова Вікторія Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет (вул. Преображенська, 8, Одеса, 65082, Україна)

E-mail: litvinova_1977@ukr.net

ORCID: 0000-0003-3998-904X

УДК 338.1:32

UDC 338.1:32

Литвинова В. А. Политические аспекты развития газовой отрасли Украины

Целью статьи является исследование изменения объемов потребления газа под влиянием изменений внешних политических курсов и отечественной страны, а также с учетом внутриполитических решений. Значительное сокращение объемов использования газа было стимулировано кризисом 2008 г. и последующими политическими событиями. Прекращение кросс-субсидий заставило сокращать объемы потребления газа населением, чего не происходило почти все годы независимости Украины. Основным стимулом сокращения потребления газа как промышленностью, так и населением в течение всего периода выступала цена на газ. Проведенный анализ показал, что, несмотря на высокий уровень потребления газа в Украине, в течение всего периода независимости страны не была разработана и реализована комплексная стратегия по сокращению газопотребления. Ценовые методы, которые были применены и вызвали сокращение потребления, были продиктованы внешнеэкономической ситуацией. Несмотря на применение рыночных методов при определении цены на газ для потребителей страны, вопрос формирования цены остается открытым.

Ключевые слова: потребление газа, цена на газ, газовый сектор, политическое влияние

Рис.: 7. **Библ.:** 8.

Литвинова Виктория Александровна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятия и организации предпринимательской деятельности, Одесский национальный экономический университет (ул. Преображенская, 8, Одесса, 65082, Украина)

E-mail: litvinova_1977@ukr.net

ORCID: 0000-0003-3998-904X

Litvinova V. O. The Political Aspects of Development of Gas Industry of Ukraine

The purpose of the article is to study the changes in gas consumption under the influence of changes in foreign policy. The influence of domestic political decisions will also be investigated. A significant reduction in gas use was stimulated by the 2008 crisis and subsequent political events. Termination of cross-subsidies forced to reduce the volume of gas consumption by the population. This did not happen almost all the years of independence of Ukraine. The main incentive for reducing gas consumption by both industry and the population throughout the entire period was the price of gas. Despite the high level of gas consumption in Ukraine, during the entire period of independence of the country, a comprehensive strategy to reduce gas consumption was not developed. Price methods that were applied and caused a reduction in consumption were dictated by the external economic situation. Despite the use of market-based gas pricing for consumers, pricing issues remain open.

Keywords: gas consumption, gas price, gas sector, political influence.

Fig.: 7. **Bibl.:** 8.

Litvinova Viktoriia O. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Enterprise Economics and Entrepreneurship Organization, Odesa National Economic University (8 Preobrazhenska Str., Odesa, 65082, Ukraine)

E-mail: litvinova_1977@ukr.net

ORCID: 0000-0003-3998-904X

Протягом усього періоду газової історії країни на обсяги споживання газу та ціноутворення впливали політичні фактори. Причому більшу кількість часу саме політичні фактори грали визначну роль у всіх «газових» питаннях країни.

Радянська влада залишила Україні розвинуту газову систему та ставлення до газу як до дешевого енергоносія. І в новітній історії протягом багатьох років промисловий сектор України та населення споживали дуже багато газу. Великі обсяги споживання природного газу стали наслідком як високого ступеня газифікації, неефективного використання газу, так і штучного завищення даних про його споживання

населенням. Тому питання споживання газу, стан і розвиток газотранспортної системи та політичні аспекти діяльності галузі залишаються актуальними для економіки країни.

Питанням споживання, видобування та імпорту газу приділяється не достатньо уваги в сучасних наукових колах. За останні роки на питання стану та розвитку газового сектора звертали свою увагу Касич А. О., Яковенко Я. Ю., Писар Б. Н., Гречаник Б. В., Охріменко О. О., Чичина О. А. та ін. Значно більшу увагу діяльності газової галузі в Україні приділяють міжнародні консалтингові організації. Тому в наукових колах залишається не вирішеною ціла низка

питань щодо тенденцій виробництва та споживання газу в Україні, а також формування економічної стратегії країни.

Метою статті є дослідження загальних тенденцій використання природного газу в Україні та вплив, який здійснили на його споживання певні політичні рішення та взаємовідносини.

Сьогодні Україна є значним споживачем природного газу та його транзитером до європейських ринків. Газовий сектор є надзвичайно важливою ланкою паливно-енергетичного комплексу країни й економіки взагалі. Серед головних проблем цього сектора: значна і монопольна залежність від імпорту природного газу; застаріла інфраструктура газових мереж; відставання геологорозвідувальних робіт від потреб видобутку газу з нових родовищ; нестача інвестицій. Багато з цих та інших проблем перманентно не вирішуються, хоча увага до газового сектора ПЕК з боку влади є постійною [5, с. 13].

Українці не навчилися ефективно використовувати газ також через багаторічну державну політику стримування його роздрібної ціни та непрямого державного субсидування.

Група компаній «Нафтогаз» протягом всього періоду свого існування зарекомендувала собі як неефективна та збиткова організація. Діяльність її не була прозорою та була орієнтована на інтереси певних олігархічних груп. Тому першочерговим завдан-

ням влади у 2014 р. стала саме боротьба з корупцією в групі компаній «Нафтогазу». Першим кроком у цій боротьбі стало впровадження реформи корпоративного управління. Ця реформа була започаткована у 2015 р. і одразу показала певні позитивні результати. Так, група компаній отримала наглядову раду, у якій більшість директорів є незалежними від держави та мають багаторічний досвід роботи у великих міжнародних нафтогазових компаніях.

Ще одним етапом стала ліквідація крос-субсидій (які передбачали нижчу ціну на газ для всього населення) та перехід до адресних субсидій, який завершився у 2016 р. Це рішення дозволило ліквідувати корупційні схеми, пов'язані з поставкою газу промисловим підприємствам за ціною газу для населення.

Ще у 2014 р. ціна на газ для населення була в 10 разів нижчою, ніж ціна для промисловості. Тепер вони є практично однаковими. Таким чином, нині немає жодного сенсу приписувати побутовим споживачам зайві обсяги газу, щоб скористатися державними дотаціями для власного бізнесу. Адресна субсидія надається безпосередньо споживачеві, який її потребує. У зв'язку з цим в останні три роки ситуація у сфері споживання газу почала швидко змінюватися. Статистичні обсяги споживання газу як населенням, так і промисловими підприємствами в Україні дійсно значно скоротилися.

Динаміку використання природного газу в Україні за період з 1998 по 2017 рр. наведено на рис. 1.

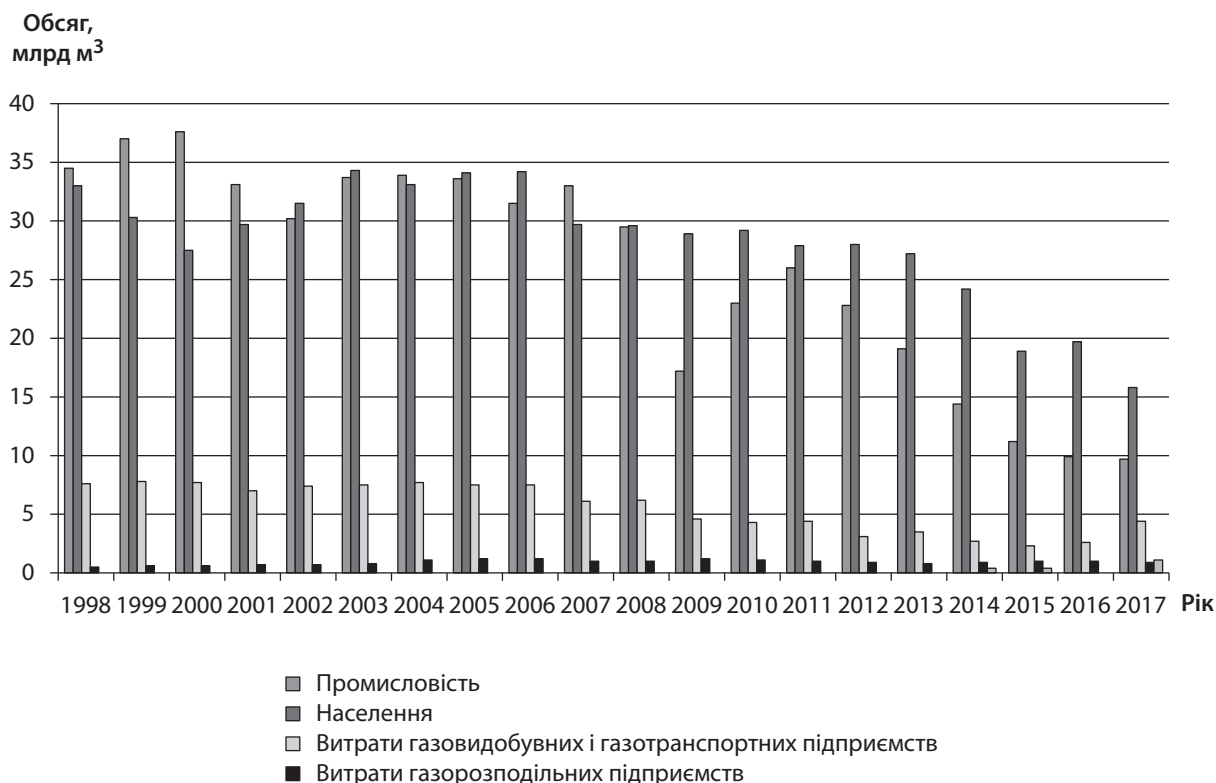

Рис. 1. Обсяги споживання газу в Україні

Джерело: складено за [2].

Як можна побачити, обсяги споживання газу в Україні за 20 років скоротилися більше, ніж удвічі, – із 75,6 млрд куб. м до 31,9 млрд куб. м. Причому витрати промисловості та газовидобувних компаній скоротилися більше, ніж у три рази, а населення – майже удвічі. Політика стримування ціни споживання для населення мала негативний вплив на загальні обсяги споживання та на рівень енергетичної безпеки країни. Згідно з рис. 1, починаючи з 2009 р. населення країни споживає більше газу, ніж промисловість.

Серед країн Європи у розрахунку на душу населення більше, ніж українці, споживають газу Угорщина, Молдова, Германія, Республіка Білорусь, Литва, Бельгія, Нідерланди та Росія. У загальному рейтингу країн світу за обсягами споживання газу Україна посідає 27 місце [1]. Це дуже високе положення, враховуючи те, що верхівку списку очолюють лідери видобувного ринку – США, Росія, Канада, Саудівська Аравія, ОАЕ та інші.

Як уже було відмічено, останнім часом структура споживання газу в країні набуває змін. На рис. 2 представлено структуру споживання газу за останні 20 років.

Як можна побачити з рис. 2, до 2008 р. структура використання природного газу залишалася майже сталою. У цей період промисловість та населення споживають однакові частки, які дорівнюють близь-

ко 44% усього спожитого газу. Але у 2009 р. ситуація змінюється. З одного боку, кризові явища у світовій економіці змушують підприємства скоротити обсяги виробництва. З іншого боку, Росія підвищує ціну на газ для України на 44,5%. У результаті промисловість значно скорочує споживання газу, тоді як споживання газу населенням залишається на тому ж самому рівні, що одразу знаходить своє відображення у структурі споживання газу. Поступово частка споживання газу населенням зростає. Так, у 2016 р. вона дорівнювала вже 59,3%.

Стрімке підвищення цін на газ для України протягом 2005–2008 рр. змусило промисловість значно скоротити обсяги споживання газу, замінивши його іншими видами енергії. За цей період споживання газу промисловістю скоротився майже удвічі [6, с. 213].

Таким чином, криза 2008 р. значно прискорила скорочення використання газу промисловим сектором. На рис. 3 можна побачити «провал» у кривій споживання газу промисловістю, який припадає на 2009 р., коли промисловість країни значно скоротила обсяги виробництва.

У наступні 2010–2013 рр. зростання споживання обумовлено виходом з кризи, але ж у цей самий період простежується чітка тенденція до скорочення обсягів споживання газу промисловістю. Тоді багато підприємств відмовилися від використання газу та перевели газовитратні виробництва на електроенер-

Структура, %

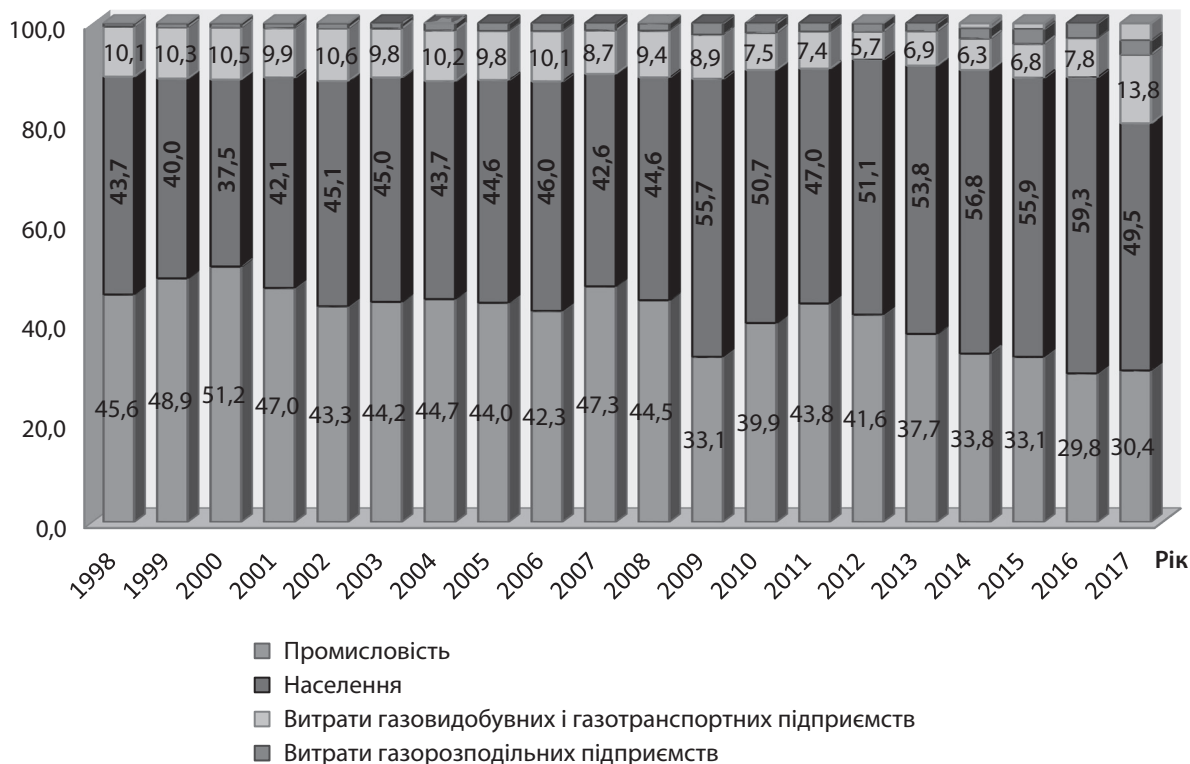

Рис. 2. Структура споживання газу в Україні

Джерело: складено за [2].

Рис. 3. Споживання газу промисловістю, млрд куб. м

Джерело: авторська розробка.

гію. Наступний «спад» споживання відбувся у 2014 р. і був продиктований цілою купою політичних подій. У результаті за останні сім років споживання газу промисловістю України скоротилося втричі та дорівнювало у 2017 р. 9,7 млрд куб. м.

На відміну від промисловості населення країни протягом майже 20 років було захищено від коливання ринкової ціни на газ і не звертало увагу на обсяги споживання [4] (рис. 4).

У 2016 р. ціни реалізації для всіх категорій споживачів практично зрівнялися: ціни на газ для населення були встановлені на рівні імпортного паритету. Підвищення ціни на газ для населення, яке поступово почалося у 2015 р., одразу позитивно вплинуло на скорочення споживання газу цим сегментом споживачів. За період с 2014 по 2017 рр. обсяги споживання населенням скорочуються на 8,4 млрд куб. м, тобто на третину.

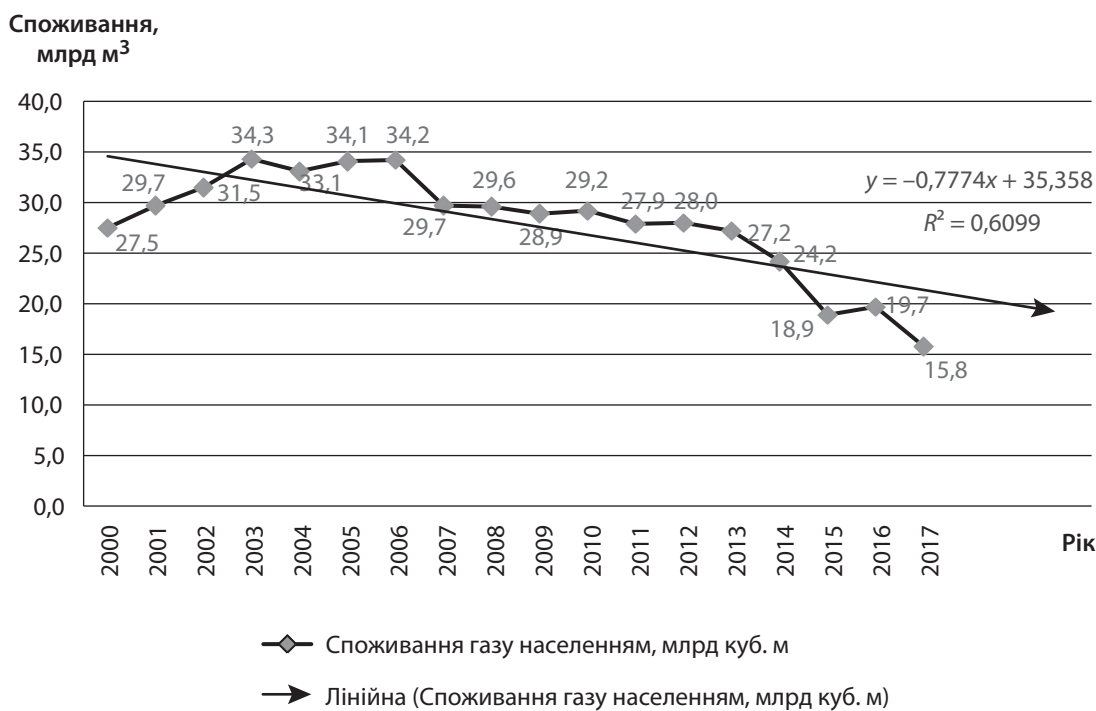

Рис. 4. Динаміка споживання газу населенням, млрд куб. м

Джерело: авторська розробка.

З 1 жовтня 2015 р. в Україні було повністю скасовано регулювання ціни на газ для промисловості. З того часу ринкова ціна на газ визначається балансом попиту та пропозиції та корелює з ціною імпортованого газу.

Протягом всієї історії незалежної України експортні ціни на газ формувалися під впливом політичних факторів. Як змінювалися ціни на газ залежно від політичних орієнтирів влади країни, можна побачити на *рис. 5*.

За часи президентства Кучми Л. Д.	2000–2001 рр.	\$38	Туркменський газ
	2002–2003 рр.	\$44	Туркменський газ
	2004–2005 рр.	\$55	Російський газ
За часи президентства Ющенко В. А.	2006 р.	\$95	Російський газ
	2007 р.	\$130	Російський газ
	2008 р.	\$179,5	Російський газ
	2009 р.	\$259,5	Російський газ
За часи президентства Януковича В. Ф.	2010 р.	\$260,7	Російський газ
	2011 р.	\$309	Російський газ
	2012 р.	\$426	Російський газ
	2013 р.	\$413,5	Російський газ
	2014 р.	\$413,5	Російський газ
За часи президентства Порошенка П. О.	2015 р.	\$260,7	Російський газ/Європейський газ
	2016 р.	\$172	Російський газ/Європейський газ
	2017 р.	\$231,5	Європейський газ

Рис. 5. Ціни на імпортований газ в Україні у 2000–2017 рр.

Джерело: авторська розробка.

Протягом перших років незалежності країни основним постачальником газу в Україну був Туркменістан. Але у 2004 р. Росія, через територію якої проходив транзитом газ до України, заборонила Туркменістану поставляти газ до нашої країни та стала монополістом у газовому постачанні.

У 2005 р. Україна одержувала російський газ за ціною 50 доларів за кубічний метр [7]. У цей період дешевше за Україну російський газ отримувала лише Білорусь (47 доларів). Але у 2006 р. Росія звернулася до України та Білорусі з пропозицією віддати у власність ділянки газопроводу, що пролягають територією країн. Білорусь погодилась з цією пропозицією, Україна – ні. У результаті ціна на газ для України зросла майже вдвічі та продовжувала поступово зростати (*рис. 6*).

Другим переломним моментом стала заява Президента України В. Ф. Януковича про орієнтацію розвитку країни в напрямку Євросоюзу. Після чого ціни на газ для України стали вищими за ціни для країн Європи. Така ситуація залишається й по теперішній час [8].

Черета політичних рішень, які були прийняті на державному та міждержавному рівнях, привели Україну до необхідності оптимізації не лише споживання природного газу, але й його видобутку. На *рис. 7* можна побачити, як змінювалася частка імпортованого газу в загальному використанні газу в Україні починаючи з 1991 р.

Якщо розглянути новітню газову історію країни, то можна побачити, що починаючи з 2008 р. на фоні скорочення загального споживання газу скорочуються обсяги імпортованого газу. З 2014 р. імпорт скорочується більшими темпами, ніж споживання, що свідчить про зростання обсягів газу власного видобутку у структурі споживання.

Так, якщо до 2008 р. частка газу власного видобутку в загальному споживанні становила близько 23%, то вже у 2017 р. цей показник дорівнював 56%.

Експорт газу скоротився з 52,6 млрд куб. м. у 2008 р. до 14,1 у 2017 р. Таким чином, дві третини газу Україна покриває власним видобутком і лише одну третину імпортує.

Така ситуація ставить питання про прозорість формування тарифу на споживання газу. Якщо ціна закупівлі відома та поширена, то ціна видобутку сьогодні залишається невідомою величиною та залишає простір для певних спекуляцій. Тобто, з одного боку, позбавлення політичного керування ціною на газ є кроком до позбавлення корупції та становлення цін, що керуються ринком. Але ж, з другого боку, ціна видобутку (яка повинна бути значно меншою, ніж ціна імпортування) залишає в руках влади певний важіль, який, по-суті, нівелює антикорупційні досягнення.

ВИСНОВКИ

Як показало проведене дослідження, газове питання було, є та ще деякий час буде залишатись політизованим. На нього мають вплив як зовнішні політичні стосунки країни, так і внутрішній політичний уклад та олігархічні інтереси, тому економічна складова, хоча й посилювалася за останні роки, але залишається другорядною в розвитку газового сектора. Зрозуміло, що скорочення обсягів споживання є позитивною тенденцією, але ж відчувається, що відбувається воно не в рамках реалізації стратегічних планів влади по зниженню енергозалежності країни,

Ціна, дол. США

Рис. 6. Динаміка цін на російський газ для країн Європи та України (ціна на газ для Європи розрахована автором методом простої середньої)

Джерело: авторська розробка.

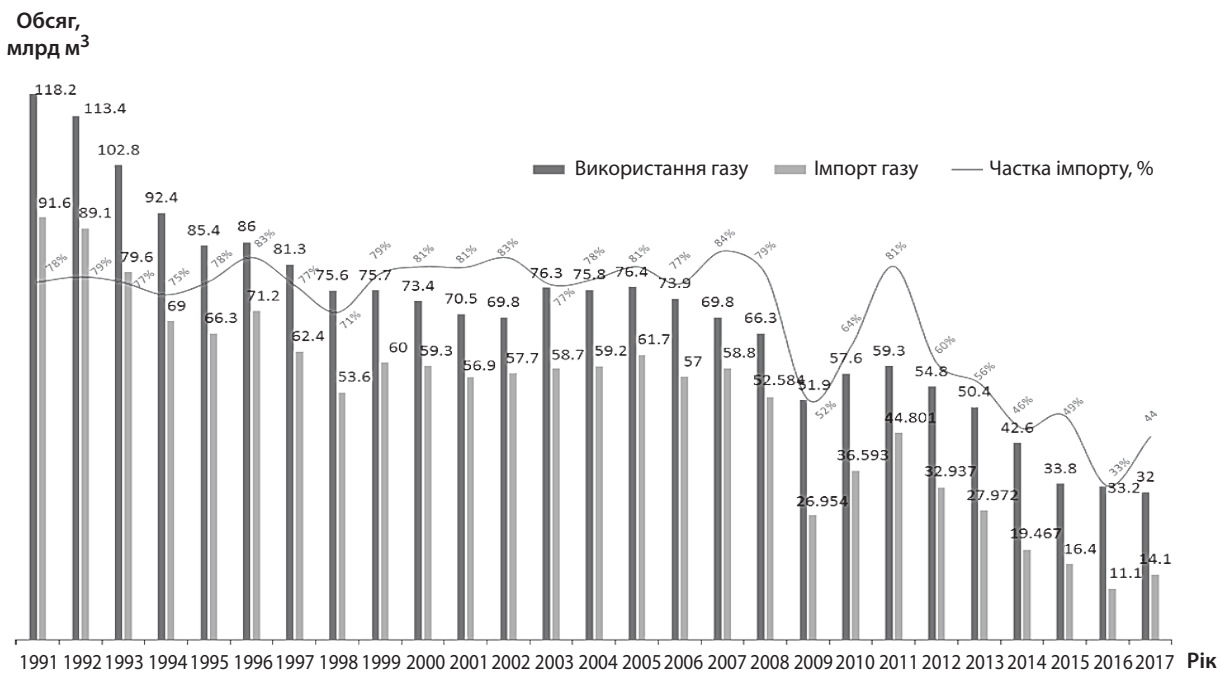

Рис. 7. Обсяги використання та імпорту природного газу в Україні 1991–2017 рр.

Джерело: складено за [3].

а шоківим методом під впливом зростання ціни. Уся газова історія країни свідчить про відсутність будь-якої стратегії розвитку (або реорганізації), і це є, безумовно, негативним фактором як для економіки, так і для політичного позиціонування країни. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Інформаційний портал. URL: <http://svspb.net/norge/gaz.php>

2. Використання природного газу за категоріями споживачів // Офіційний сайт Нафтогаз-Європа. URL: <http://naftogaz-europe.com/article/ua/vikoristannjaprirodnogo-gazuvukrainizakategorijamispozhivachiv> (дата звернення 18.04.18).

3. Співвідношення використання та імпорту природного газу // Офіційний сайт Нафтогаз-Європа. URL: <http://naftogaz-europe.com/article/ua/spivvidnoshennjavikoristanjajaintportuprirodnogogazu19912017r> (дата звернення 3.07.18).

4. Коментар до колонки в «Українській правді» // Офіційний сайт Нафтогаз. URL: <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/A03BA67F9503EAC1C225810100248F2B?OpenDocument> (дата звернення 03.07.18).

5. Касич А. О., Яковенко Я. Ю. Газові ринки ЄС та України: сучасний стан і перспективи розвитку. *Бізнес Інформ*. 2013. № 9. С. 8–15.

6. Кордюкова М. А. Газова промисловість в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку // Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку. Донецьк : ІЕП НАНУ, 2009. С. 211–220.

7. Як змінювалася ціна російського газу для України протягом 24 років? // Аналітичний портал «Слово і діло». URL: <https://www.slovoidilo.ua/2016/02/12/infografika/ekonomika/yak-zminyuvalasya-czina-rosijskoho-hazu-dlya-ukrayiny-protyahom-24-rokiv> (дата звернення 11.09.18).

8. Роздрібні ціни природного газу в Україні та Європі: відмінності формування // ZN.ua. Режим доступу: https://dt.ua/energy_market/rozdrubni-cini-na-prirodniy-gaz-v-ukrayini-ta-yevropi-vidminnosti-formuvannya-282429_.html (дата звернення 13.09.18).

REFERENCES

Informatsiyni portal. <http://svspb.net/norge/gaz.php>
 “Коментар до колонки в «Українській правді» [Commentary on the column in *Ukrainska Pravda*]. Офіційний сайт Нафтогаз. <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/A03BA67F9503EAC1C225810100248F2B?OpenDocument>

Kasych, A. O., and Yakovenko, Ya. Yu. “Hazovi rynky YeS ta Ukrainy: suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku” [The gas markets of the EU and Ukraine: the current state and prospects of development]. *Biznes Inform*, no. 9 (2013): 8-15.

Kordiyukova, M. A. “Hazova promyslovist v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku” [Gas industry in Ukraine: current state and development prospects]. In *Stratehiia i mekhanizmy rehuliuвання promyslovoho rozvytku*, 211-220. Donetsk: ІЕП НАНУ, 2009.

“Rozdrubni tsiny pryrodnoho hazu v Ukraini ta Yevropi: vidminnosti formuvannya” [Retail prices of natural gas in Ukraine and Europe: differences in the formation]. ZN.ua. https://dt.ua/energy_market/rozdrubni-cini-na-prirodniy-gaz-v-ukrayini-ta-yevropi-vidminnosti-formuvannya-282429_.html

“Spivvidnoshennia vykorystannia ta importu pryrodnoho hazu” [Ratio of use and import of natural gas]. Офіційний сайт Нафтогаз-Європа. <http://naftogaz-europe.com/article/ua/spivvidnoshennjavikoristannjataimportuprirodnogogazu19912017r>

“Vykorystannia pryrodnoho hazu za katehoriiami spozhyvachiv” [Use of natural gas by consumer categories]. Офіційний сайт Нафтогаз-Європа. <http://naftogaz-europe.com/article/ua/vikoristannjaprirodnogogazuvukrainizakategorijamispozhivachiv>

“Yak zminiualasia tsina rosiiskoho hazu dlia Ukrainy protiahom 24 rokiv?” [How has the price of Russian gas changed for Ukraine for 24 years?]. Аналітичний портал «Слово і діло». <https://www.slovoidilo.ua/2016/02/12/infografika/ekonomika/yak-zminyuvalasya-czina-rosijskoho-hazu-dlya-ukrayiny-protyahom-24-rokiv>